

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"א

תשע"א

חומר 335

ברכות השחר – ברוך אתה ה' [...] פוקח עורים

"חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום" (תניא, מנחות מג ע"ב). הטור כתב בשם הגאונים כי דוד המלך תיקן ברכה זאת על כי היו מתים בכל יום מאה אנשים מישראל ולא היו יודעים על מה. עמד ברוח קדשו והבין, ותיקן מאה ברכות ונעצרה המגפה. לזה אמר דוד: "נאום הגבר הוקם על" (שמואל ב כג, א). "על" בגימטריה "מאה".

חמש עשרה ברכות השחר מצטרפים לכלל מאה הברכות שיש לאומרם בכל יום. בגמרא נסדרו כל ברכות השחר איש על מקומו. כיצד? כשנעור משנתו לעמוד ממיטתו יאמר "אלהי נשמה [...] המחזיר נשמות". לפי התלמוד צריכים לומר את כל אחת מברכות השחר (ברכות ס ע"ב) בשעת המעשה הנוגע לה: היקיצה, הקימה, לבישת הבגדים וכיוצא בזה. אך נחלקו באשר לזמן אמירת ברכות השחר. הנימוק לשינוי זמן אמירתן ומקומן הייתה, כי בעת היקיצה, כשפוקח עיניו, אין ידי האדם טהורות ואינו יכול לומר את ברכת פוקח עיורים עם שם ומלכות. כמו כן, היו בתקופה זו של הגאונים אנשים רבים שלא ידעו את הנוסח המדויק של ברכות אלו בעל פה, ולכן יכולים היו לצאת לידי חובה רק בבית הכנסת עת ענו "אמן" אחרי כל אחת מהברכות שנאמרה בקול. בתקופה מאוחרת יותר המליץ הש"ח הקדוש בסידורו שיברכו את הברכות הראשונות מפוקח עיורים כבר בבית ולרבות ברכות התורה, במיוחד אם משכימים כדי ללמוד, ואת שאר ברכות השחר מ"יהי רצון" ימשיכו לומר רק בבית הכנסת.

סדר הברכות כאמור השתנה במשך השנים; בגמרא מצויה ברכת "פוקח עורים" לאחר ברכת "הנותן לשכוי". ברמב"ם (הלכות תפילה, פרק שביעי), ברכת "פוקח עורים" מצויה כברכה רביעית לאחר "עוטר ישראל בתפארה". בסידורי התפילה בני ימינו, לפי נוסח אשכנז: ברכת פוקח עיורים היא הברכה הראשונה לאחר "שלא עשני אישה", וסדר הברכות הוא: שלא עשני גוי/גויה, שלא עשני עבד/שפחה, שלא עשני אשה/שעשני כרצונו, אחרי זה באות הברכות פוקח עורים, וכו'. לפי נוסח עדות המזרח הסדר הוא: פוקח עורים, מתיר אסורים, זוקף כפופים, מלביש ערומים, הנותן ליעף כוח, רוקע הארץ על המים, המכין מצעדי גבר, שעשה לי כל צרכי, אוזר ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה, שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, שלא עשני אישה, המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי.

הרעיון המשותף של כל הברכות האלו הוא להודות לשם יתברך על כל טובה משעת היקיצה עד הקימה וההליכה בכל יום ויום. הטעם לברכות אלו הוא מפני שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. כל ברכות השחר הן הנאה לאדם, ועיקר הנאת האדם הוא בשעה שאדם עושה כל חפציו.

למה הברכות מנוסחות בצורה כללית ולא בצורה פרטית? הרב מונק, בפירושו לסידור התפילה, כותב כי חז"ל ניסחו בצורה כללית ולא פרטית כדי לאפשר לכל אדם לומר את הברכות האלה, מאחר שהברכה היא הודיה כללית לגמולו הטוב של הבורא.

כל הברכות מנוסחות בלשון הווה משום שהקב"ה פועל בכל עת ובכל רגע, ולא כאומן בשר ודם, להבדיל, שלאחר שמסיים את מלאכתו סרה השגחתו ממנה. הקב"ה לא מסיר את השגחתו בכל עת ובכל רגע.

הפשט של ברכת פוקח עיורים היא כפשוטו ההודאה לקב"ה על שהחזיר לנו את יכולת הראייה, אך ברובד רוחני מהות הברכה היא הודיה על יכולת הראייה השכלית ועל יכולת ההתבוננות לראות את מעשי ה' בכל הבריאה.

לאדם יכולה להיות ראייה גשמית מושלמת, אולם הוא אינו מסוגל לראות ברוחניות כלל. נעלמים מעיניו חסדי ה' והשגחתו הפרטית על בראיו. מבחינה מסוימת הוא נמצא באפלה רוחנית לראות את העולם שסביבו, וכיצד ניכרת בו בכל פינה חותמת יוצרו.

הרב יששכר יעקובסון מסביר על פי בעל "אבודרהם": כשמעביר ידיו על עיניו מברך "פוקח עורים". ואף על פי שאינו עוור ממש, קיימת לשון פקיעה. כמו שנאמר "ונפקחו עיניכם" (בראשית ג, ה), אע"פ שלא היו עורים היו סתומים מן הדעת. דהיינו, בזמן השינה איננו מצויים בדעתנו, ובפקיחת העיניים אנו חוזרים למציאות וחושבים בדעה צלולה.

יש אומרים שסומא לא מברך פוקח עיורים (מגן אברהם, סעיף קטן יד), אך לא נהגו כן, מכיוון שברכות אלו הן שבח והודיה לגדלות הבורא. זהו תנאי מוקדם שכל תפילה תיענה. כמו שנאמר "לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל" (ברכות לב ע"א). לכן גם העיוור, אף שאינו מסוגל לראות, מחויב לומר ביקיצתו "ברוך [...] פוקח עורים". כך בחרו חז"ל בנוסח המביע את העיקרון היסודי, כדי לקשור את תודת ההנאה הפרטית בהודיה הכללית, הכוללת גם את מי שאינו נהנה דווקא באותה שעה מאותו חסד.

ד"ר אביה גוטמן
ראש מסלול לחינוך מיוחד

חטא העגל

ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי (א, צז) ממעיט בערך החטא ומבאר שלא היה כל כך איום ונורא כפי שעלול להשתמע. היה החטא בבחירת האמצעי. בני ישראל קבעו להם בעצמם דרך כיצד לעבוד את ה': "אלה אלוקיך ישראל". הלא גם בבית המקדש יש כרובים בצורת זכר ונקבה. אם כן, אין החטא היות בר גשמי משמש לעבודת ה', אלא בעשייתו שלא על פי דבר ה'.

ואחרי הבלבול בא התיקון.

נכון שבעולם יש משברים, העולם אינו כמישור, אי אפשר להתעלם מכך, אך אין צורך להיבהל מהם. מתגברים על המשברים ומתקנים אותם על ידי טיפול אלוקי עליון בדבר ה' ביד משה. ו"אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם" (גיטין מג ע"א) ומתוך ההתגברות יוצאים ברכוש גדול.

אנו מקבלים את שני לוחות הברית ומשתכלל הקשר של עם ישראל עם ריבונו של עולם: "ונפלינו אני ועמך". מתוך משבר חטא העגל מתברר יחסנו לתורה ומשתכללת קבלת התורה והשראת השכינה בתוכנו.

(מתוך מאמר של הרב שלמה אבינר)

ליטל משה עוודי

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד

משבר חטא העגל מופיע דווקא ברגע התעלות של עם ישראל, לאחר מתן תורה, לאחר שכל העם שמע את קול ה' מדבר מתוך האש. דווקא במצב זה מופיע המשבר הנורא. אך זאת עלינו לדעת, שהמשברים שייכים לטבע המציאות. אנו חיים בעולם שיש בו משברים.

ה' מתגלה בשלמותו רק בעולם הבא. בעולם הזה יש גילוי וכיסוי, תערובת של טוב ורע ומשברים. המשברים מופיעים מראשית העולם: חטא אדם הראשון, קין והבל ועוד. האדם אמנם נברא בצלם אלוקים "עשה האלוקים את האדם ישר" (קהלת), אבל הוא נמצא בתחתיות ארץ. כשם שכך הוא בבריאת האדם, כן הוא בנתינת תורה לעולם.

כשהתורה יורדת לארץ במהותה היא שמימית, חמדה גנוזה (שבת פח, ב). אמנם היא מן השמים, אבל היא אינה בשמים: "לא בשמים היא", אלא יורדת לארץ – "וירד ה' על הר סיני", וירידה זו מביאה למשברים ולנפילות. משבר העגל הוא משבר בקשר לתורה, בעניין התורה, נפילה ובלבול בהבנת התורה. יש פער בין אלוקיות לעולמיות, בין האידיאליות להגשמה, וכאן יסוד המשברים.

הנני שלחני

צופי אש

ברוריה מכמן

צופי אש הם בני נוער בני 15-18, המתנדבים בשירותי הכבאות וההצלה לצד כבאים. בתחנות הכיבוי בארץ פעילים כיום כ-500 צופי אש. צופי האש מוגדרים כבאים-מתנדבים על פי חוק שירותי הכבאות משנת 1959. סמכותם במקום האירוע זהה לזו של הכבאים. רוב צופי האש מתחילים את התנדבותם במסגרת תכנית המחויבות האישית, וחלקם ממשיכים להתנדב גם עם תום התכנית. צופי האש עוברים מסלול הכשרה הנמשך שלושה חודשים ובמהלכו נרכשים מקצועות הכבאות ומיומנויות שונות הקשורות לכיבוי ולהצלה. בראש סולם הערכים של צופי האש נמצאת רוח ההתנדבות והעזרה לזולת. פעילותם מתמקדת בסיוע למכבי האש בהצלת חיים ורכוש. במהלך האירועים השונים המתנדב לומד להתמודד עם מצבי חירום בשיקול דעת וללא פאניקה.

לאחרונה התפרסם הארגון עם מותו של אלעד ריבן ז"ל תלמיד בית הספר הריאלי בחיפה, שהיה מתנדב במערך צופי האש בחיפה. הוא נולד בחיפה בשנת 1994. מלבד היותו תלמיד מצטיין היה גם חובב טיסה מושבע ואהב טיולים. לאלעד היו חברים רבים. הוא גם אימץ ילד עם אוטיזם מכיתתו, שאתו נפגש בהפסקות וגם בשעות אחר הצהריים. מכריו מעידים כי היה רגיש וקשוב לזולת ומהראשונים להתנדב בכל תחום, לכל מטרה. לכן איש לא הופתע כאשר אלעד התנדב והצטרף לתנועת "צופי האש". מפקד שירותי הכבאות בעמק יזרעאל תיאר את אלעד כבחור חייכן ומקצועי, כבאי מצטיין שאהב לעזור לכולם. לדבריו, אלעד היה בעל מוטיבציה גבוהה והיה מגיע לתחנת הכיבוי גם מעבר לשעות שלהן התחייב במסגרת תכנית המחויבות האישית. כששמע אלעד ריבן על הדליקה בכרמל הצטרף אל הכבאים ויצא עמם להילחם בלהבות האש שקיפדו את חייהם של לכודי האוטובוס. להבות אלו גבו גם את חייו והוא בן 16 בלבד. יהי זכרו ברוך.

לעיון נוסף:

• אתר שירותי כיבוי והצלה: <http://www.102.co.il/apage/9090.php>

• אתר עיריית רמת גן:

<http://www.ramat-gan.muni.il/NR/exeres/378718D6-96DA-4E4E-B67E-853807A717D2.htm>

• ריאיון בגלי צה"ל אודות אלעד ריבן: <http://www.youtube.com/watch?v=ipd2N0u4p2w>